

Literarno delovanje ruske cesarice Katarine II.

Spisal Janko Bratina.

Wenn ein Schriftsteller von der geistigen und litterarischen Bewegung in Russland spricht und des XVIII. Jahrhunderts gedenkt, so steht dem Leser vor allen Dingen das Bild Katharinas II. vor Augen.

Wolkonskij, Bilder aus der Geschichte und Litteratur Russlands, übersetzt von A. Hippus.¹⁾

a je pri nas Katarina II. kot literatinja le malokomu znana, temu se nikakor ne smemo preveč čuditi. Pomisliti moramo namreč, da niti ruska književna zgodovina ni posebno vpoštevala cesaričinega delovanja, večinoma radi tega ne, ker ni bilo nikake popolne izdaje njenih del in se tudi dostikrat ni vedelo, ali je umotvor, ki so ga pripisovali njej, res njen ali ne. Kriva je bila tega dosti cesarica sama, ker je pisala večinoma pod psevdonimi ali tudi brez vsakega podpisa. Za njene dobe namreč literat ni užival nikake časti in spoštovanja, ampak le — preziranje. Občinstvo je smatralo ljudi, ki so se bavili s peresom, za inferijorne in jim odrekalo vsako višje spoštovanje. Tako je torej umljivo, da se Katarina ni hotela podpisovati s pravim imenom; to je tudi provzročilo, da je bilo mnogo njenih del dolgo časa neznanih. Malokdo je izrekel kako javno mnenje o cesaričinem pisateljevanju, edini Karamzin je mimogrede zapisal par stavkov o njenih literarnih delih: „Mnogo drugih stihotvorcev se je pojavilo in Katarina — upam si povedati — jim je bila Muza. Ona je pokazala ruskim avtorjem nove predmete, ona je odredila komisijo za prevode, ona je odločila nagrade za pisatelje — — —.“ Kakor torej vidimo, je cesarica storila dosti za rusko literaturo, tudi če sama ne bi bila prijela za pero. Ker pa je tudi sama stopila v kolo književnikov, zasluži pač, da se njeno delovanje ceni bolj, nego se je cenilo do danes.

Že Peter Veliki je odprl Rusijo zapadnim vplivom in idejam. Ruska masa se sicer za to ni nikdaranimala, toliko bolj pa višji

¹⁾ Razen omenjenega dela sem porabil pri svoji razpravi še sledeče vire: A. Талаховъ, Исторія русской словесности; А. Н. Пыпинъ, Сочинения императрицы Екатерины II. Peterburg 1901—04; in A. von Reinholdt, Geschichte der russischen Literatur.

sloji, posebno za časa Katarine II. Francozi in njih ideje so bile ruskim visokim krogom merodajni, francoska filozofija je takrat preplavila ves ruski dvor. Cesarica sama je občevala in si dopisovala z Voltairejem in Diderotom in seanimala za razna enciklopedijska vprašanja. A tudi Francozi so se ogrevali za Ruse in Voltaire je bil ginjen, ko so ga Rusi obiskali v Parizu. Hotel se je pokazati resničnega prijatelja Rusom in spisal je že v starih letih zgodovino Petra Velikega.

Tak je bil duh časa, ko se je začela Katarina baviti z leposlovjem. Šuvalov jo je seznanil takrat s francosko književnostjo in cesarica je žrtvovala marsikako uro tem študijam v kljub temu, da je imela s svojimi vladarskimi posli mnogo opravila. Vsekakor ji francoska literatura ni delala toliko preglavice kot pa ruski jezik. Bila je po rodu Nemka in ruski se je naučila šele na ruskem dvoru. Posebno pa se ni mogla dobro privaditi ortografiji. Sama pravi, da ni imela nikakega učitelja za ruščino, ker teta Elizabeta Petrovna tega ni hotela. „Такимъ образомъ“, pripoveduje ta znamenita žena, „могла я учить ся русскому языку только изъ книгъ безъ учителя, и это есть причина, что я плохо знаю правописание“. In vendar je visoko spoštovala ruski jezik, častila ga je in večkrat je rekla, da pride čas, ko bo ruski jezik jezik svetovni.

Poglejmo sedaj njeno delovanje samo! Kako obsežno je bilo znanje cesaričino, razvidimo iz tega, da se ni pečala samo z enim, ampak s celo kopico predmetov. Zelo se jeanimala za vzgojeslovje že radi svojih otrok samih. Znano je, da je občevala s takratnim pedagogom Basedowom in prispela dokaj znatno vsoto za njegovo delo „Elementarwerk“. Tudi sama je prijela za pero in izdala za otroke: „Zbrane ruske pregovore“ in „Alegorične povesti“. A njen duh s tem ni bil zadovoljen, lotila se je tudi žurnalističnih študij. Izdajala je satirične skice pod naslovom: „Byli i nje bylicy“, kjer je s fino satiro prijela zdaj tega, zdaj onega znanega veljaka. Opisala je dotičnika vsakokrat tako realistično in resnično, da je ljudstvo takoj iztaknilo pravega možaka. Vse te študije so bile pisane pod raznimi imeni; tudi tehnika je bila vedno drugačna. Danes je pripovedovala stara babica svoji vnukinji razne dogodke, jutri je pisateljica govorila zopet v prvi osebi občinstvu. Sploh so te skice svoj čas vzbujale jako veliko zanimanje in marsikdo je bil radoveden, kdo se skriva za temi različnimi imeni.

Da je bila tudi v zgodovini in polemiki na svojem mestu, je pokazala Katarina z naslednjimi deli. V tistem času je izšla fran-

coska knjiga: „Voyage en Sybérie“, katero je spisal Abbé Chappe D'Auteroch, član akademije pariške. Ta knjiga je polna raznih krivih nazorov o Rusiji in njenih prebivalcih in cesarica je smatrala za svojo dolžnost, nastopiti proti imenovanemu pisatelju. Spisala je francosko knjigo: „Antidote“, ki je pokazala, kako površno je Abbé Chappe sestavil svoje delo. Katarina je nastopila odločno in kritično ter v jasnih potezah in z gotovimi dokazi pobila svojega škodoželjnega nasprotnika. Kakor se je v knjigi „Antidote“ potegnila za sedanost, tako je nastopila v drugem delu — „Opazke k ruski zgodovini“ — za rusko preteklost. Ni se bala ne tega ne onega, ampak na podlagi resnice in temeljitih dokazov je skušala oprati čast svoje domovine. Razen teh večjih del je spisala še več manjših zgodovinskih razprav, kakor n. pr. o Ruriku in o knezu Olegu. —

Kako obširno znanje je imela ta visoka žena, je razvidno iz tega, da se je pečala tudi z jezikoslovjem. Dopisovala si je z Nikolajem in drugimi nemškimi učenjaki, študirala je marsikako znanstveno delo in slednjič res sestavila: „Slovar vseh jezikov in narečij“. Izšel je v Petrogradu I. zv. leta 1787. in II. zv. leta 1789. Sicer je bilo to delo seveda bolj plod diletantizma, a gotovo je imelo tudi svojo vrednost, kajti veliki jezikoslovec Jakob Grimm sam se je o tem slovarju izrazil sledeče: „Ohne Zweifel wurde durch das von der Kaiserin Katharina veranstaltete St. Petersburger Wörterbuch, wenn es auch noch auf sehr ungenügender Grundlage aufgerichtet ist, die Sprachvergleichung wirksam angeregt und gefördert“.

Videli smo, da se je slavna cesarica pečala skoro z vsemi duševnimi strokami, videli smo, da se je zanimala za vzgojeslovje in zgodovino, videli smo jo na polju žurnalistike in jezikoslovja — pogledajmo še na drugo polje — na polje dramatike! Tu je bila Katarina najbolj plodovita. Napisala je enajst dram, sedem tekstov za opere in pet takozvanih „Proverbes“, to so igre v francoskem jeziku. Pisala je večinoma za dvor in vse te igre so se predstavljale v domačem dvornem gledišču. Drame njene so bile polne realizma in satire, tuptam že skoro karikature. Jezik je čist in tekoč, dialog prijeten in naraven. Katarina je pisala, kakor sem že večkrat omenil, navadno brez podpisa, govorila je o sebi kakor o kaki drugi osebi. Voltaireju je poslala dve svoji komediji: „O čas!“ in pa „God gospe Vorčalkine“ ter pripomnila: „Avtor ima mnogo nedostatkov; ne pozna gledališča; zapletki njegovih del so slabi. Ne more pa se to reči o značajih: ti so vzeti iz življenja in so preizkušeni.“

„O čas!“ je satira na razne ženske slabosti, posebno pa je pisateljica v tem delu proti svetohlinju. Hanžahina je taka ženska, ki vedno moli in se posti, a ne pozna brata, ne vidi bližnjega. Njepustov ji dokazuje, da je ljubezen do bližnjega prva zapoved in več vredna nego njeni posti in molitve. — V drugi komediji je glavna junakinja gospa Vorčalkina. To je ženska po starem kopitu, ki se vedno jezi in hujuje na nove nazore, hvali pa seveda „stare dobre čase“. Vse dobrodelne naprave nove dobe so ji na potu, hujuje se radi sirotišč in hiš za najdenčke. „Kako je svet danes narobe“, pravi v svoji „sveti“ jezi; „pankrte pobirajo in oskrbujejo, kot bi bili plemenite krvi. Ali že more človek dvomiti o pokvarjenosti sveta?“ — „Nesporazumljenja“ se imenuje komedija Katarine II., ki obdeluje nesporazumljenje med ženinom in nevesto. Sicer pa nista ta dva glavni osebi, ampak gospa Gostjakova. To je dama, polna visokotečih idej, ki se ji nikdar ne izpolnijo. Vedno dela načrte, a vsekdar brez realnih tal — zida v oblake, „безъ знанія дѣла“, kakor pravi duhovita pisateljica. — Naj navedem še eno komedijo po vsebini, t. j. „Gospa Vjestnikova z družino“. Cesarica zastopa tu pedagoško stališče in nam riše človeka, ki je bil nekdanj čisto navaden, neuk kočijaž, kot — vzgojitelja. Druga oseba te komedije je mlado dekle, ki vsled slabe vzgoje in pretepanja popolnoma otopi in postane neumno. —

V oni dobi se je začelo po Rusiji širiti prostozidarstvo, ki se je pojavilo že za Petra Velikega. Kakor pripovedujejo nekateri, je bil baje on sam vnet pristaš lože in je storil mnogo, da se je ta pojav okrepil in utrdil na Ruskem. Ravno nasprotnega naziranja je bila Katarina II. Ona je bila skozinskozi nasprotnica tega gibanja in storila je vse mogoče, da bi ga zatrla. Napisala je štiri pamflete, v katerih je skušala osmešiti prostozidarske težnje in jim izpodkopati tla na Ruskem. Izmed omenjenih štirih pamfletov ima eden naslov: „Skrivnosti anti-absurdnega reda“. Ta igra je polna bridke ironije in na najhujši način zasmehuje simboliko in ceremonije prostozidarjev.

Kakor sem že omenil, je cesarica spisala lepo število komedij; tu sem naštel le najznamenitejše, le najznačilnejše, iz katerih pa čitatelj vsekakor lahko povzame, kakih nazorov je bila visoka pisateljica in za kakimi cilji je stremila njena globoka duša.

Tudi v operni literaturi si je Katarina priborila dokaj odlično mesto. Sicer njena dela tuptam niso bila prosta diletantizma, zato tudi niso postala trajne vrednosti, a takrat so dosegla velikanske

uspehe. Najbolj znana je opera: „Fedul in njegovi otroci“, katere libreto je cesarica s pomočjo nekaterih sodelavcev sestavila večinoma iz ruskih narodnih pesmi. Znamenita je tudi druga opera: „Vitez Kozometovič žalostne postave“, ki je dobila zgodovinsko vrednost radi osebe tega „žalostnega viteza“. Ta je namreč kralj Gustav III. švedski. Pisala je proti njemu že politične članke in se norčevala iz njegovih praznih žepov, slednjič ga je Katarina porabila še za opero, v kateri je ironično in komično orisala njegove velike čine, ki jih je hotel izvršiti na Finskem. Vsebina tega dela je jako podobna znani historiji o žalostnem junaku *la-Mancha*. — Na tem polju je Katarina spisala še več stvari, ki pa se mi vse ne zde vredne, da bi govoril o njih natančneje.

Omenim naj tu še, da je cesarica spisala pet celih dramatičnih del in še lepo število raznih odlomkov in načrtov v francoskem jeziku. Vse te drame so se igrale izključno na domačem dvornem odru in so izšle pod imenom: „Recueil des pièces donnés au Théâtre de l'Hermitage“. —

Izšlo je tudi nekaj študij o njenem literarnem delovanju. Njena dela so bila izdana leta 1849., a kritične točnosti glede njih le še ni bilo dosti. A. N. Pypin je priredil novo izdajo Katarininih del, ki je izšla v osmih zvezkih od l. 1901.—1904., razen 6. zvezka, ki ga še manjka. Gradivo za to izdajo je izdajatelj moral iskati po raznih bibliotekah in muzejih, kjer se je nahajalo še marsikaj neobjavljenih stvari; tako n. pr. v cesarskem arhivu, v moskovskem muzeju in v biblioteki cesarske akademije.

Na koncu naj omenim še, kak grobni napis si je sestavila slavna pisateljica in vladarica, napis, iz katerega nam odseva ves značaj in življenje te plemenitaške literatinje. Glasi se tako-le: „Tukaj počiva Katarina, rojena v Štetinu 2. maja 1729. Leta 1744. je prišla na Rusko, da bi se omožila s Petrom III. — — — — Imela je republikansko dušo in dobro srce; imela je prijatelje — — — — delo ji je bilo lahko in imela je veselje do umetnosti.“ —

Umrla je Katarina II. leta 1796. dne 16. novembra.

